

Kur'an ve Sünnet Araştırmaları Dergisi

Journal of Qur'an and Sunnah Studies

مجلة دراسات القرآن و السنة

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/kursad>

e-ISSN: 2791-8726 82

Cilt/Volume: 4, Sayı/Issue: 2, Yıl/Year: 2024 (Eylül/September)

Oryantalizmin Doğuşu, Günümüze Kadarki Seyri ve İslam

Dünyasındaki Yansımaları

*The Birth Of Orientalism, Its Course Until The Present And Its Reflections On
The Islamic World*

Muhammed BALBAY

Doktora Öğrencisi, Harran Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Tefsir Ana Bilim Dalı

Harran University, Faculty of Theology, Department of Tafsir, PhD Student

muhammed.balbay@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-1945-9239>

Makale Bilgisi – Article Information

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/ Research Article

Geliş Tarihi/Date Received: 12/06/2024

Kabul Tarihi/Date Accepted: 16/09/2024

Yayın Tarihi/Date Published: 30/09/2024

Atıf / Citation: Balbay, Muhammed. "Oryantalizmin Doğuşu, Günümüze Kadarki Seyri ve İslam Dünyasındaki Yansımaları". *Kur'an ve Sünnet Araştırmaları* 4/2 (Eylül/September, 2024), 1-14.

İntihal: Bu makale, intihal.net yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Yayıncı / Published by: Yaşam Boyu Eğitimi Destekleme Derneği/ Türkiye

Oryantalizm, Batı kökenli bir araştırma alanıdır ve Yakın Doğu ve Uzak Doğu toplumlarının, kültürlerinin, dillerinin ve halklarının incelendiği bir uzmanlık dalıdır. Doğu dünyasının taklidi veya tasviri olarak tanımlanır. Bu tasvirler genellikle Batılı yazarlar, tasarımcılar ve sanatçılar tarafından yapılır. Özellikle 19. yüzyıl akademik sanatında, Orta Doğu'yu tasvir eden Oryantalist tablolar popülerdi. Aynı şekilde Batı edebiyatı da Doğu temalarına ilgi göstermiştir. Edward Said'in Oryantalizm adlı kitabı, Batı'nın Orta Doğu, Asya ve Kuzey Afrika toplumlarına yönelik genel tavrını ele alır. Said'e göre Batı, bu toplumları statik ve gelişmemiş olarak göreyerek, emperyal gücün hizmetinde incelenebilecek bir Doğu kültürü görüşü üretir. Oryantalizm, özellikle 19. yüzyıldan itibaren görülmeye başlanan bir akımdır ve Batılılar tarafından yapılan oryantalizm akımı, doğunun incelenip, taklit edilmesi üzerine kuruludur. İslam dini ve Müslümanlar, ortaya çıkışından itibaren dünyanın dikkatini üzerine çekmiştir. Ayrıca İslam'ın son ilahî din olması ve Hz. Muhammed (s.a.v)'in de son peygamber olması insanların ilgi odağı haline gelmesinin bir başka nedeni olarak zikredilebilir. Bu durum İslam'ın şüphesiz yeryüzünde insanlığın pek de alışık olmadığı yeni bir söylem geliştirmesi ve bu söylemini kısa sürede eyleme dönüştürme süreçleriyle ilgilidir. Dolayısıyla İslam dünyada en çok üzerinde araştırma yapılan alanlardan biri olmuştur. Oryantalizm kimi zaman bilimsel bir aktiviteye bağlı kalarak İslam ve Doğuyu incelemiş ve yararlı sentezlere ulaşmış, kimi zaman da saplantılı batı dayatmacılığının sadece bir aparatı olarak karşımıza çıkmıştır. Biz bu çalışmada İslam'ın ve Doğunun tarihe damga vurmuş gerçekliğinin Batı oryantalizmine konu edinme sürecine kısaca değineceğiz. Bu çalışmamızda oryantalizmin tanımı, doğuşu ve oryantalizmi hazırlayan dini, siyasi, ilmi ve ticari sebepler ile bu oryantalist düşüncenin İslam dünyasına yansımaları ve yaptığı etkiler, İslam'ın Hristiyan âlemini bu vesile ile etkilemesi ele alınıp incelenmiştir. Bunun yanı sıra oryantalist düşüncenin İslam'a hangi noktalardan sorular yönelttiği de ele alınmıştır.

Anahtar kelimeler: İslam, Din, Oryantalizm, Şarkiyatçılık, Müsteşrik

Abstract

Orientalism is a field of research of Western origin and is a branch of expertise that studies the societies, cultures, languages and peoples of the Near East and Far East. It is defined as an imitation or depiction of the Eastern world. These depictions are often made by Western writers, designers and artists. Especially in 19th-century academic art, Orientalist paintings depicting the Middle East were popular. Likewise, Western literature has shown interest in Eastern themes. Edward Said's book Orientalism deals with the general attitude of the West towards the societies of the Middle East, Asia and North Africa. According to Said, the West sees these societies as static and underdeveloped, producing a view of Eastern culture that can be studied in the service of imperial power. Orientalism is a movement that started to be seen especially since the 19th century, and the orientalism movement made by Westerners is based on examining and imitating the East. The religion of Islam and Muslims have attracted the world's attention since its emergence. In addition, Islam is the last divine religion and Hz. The fact that Muhammad (pbuh) was the last prophet can be mentioned as another reason why he became the center of people's attention. This situation is undoubtedly related to the process of Islam developing a new discourse that humanity is not very accustomed to in the world and turning this discourse into action in a short time. Therefore, Islam has become one of the most researched areas in the world. Orientalism sometimes adhered to a scientific activity, examined Islam and the East and reached useful syntheses, and sometimes appeared as just an apparatus of obsessive Western impositionism. In this study, we will briefly touch upon the process of making the historical reality of Islam and the East the subject of Western orientalism. In this study, the definition of orientalism, its birth, the religious, political, scientific and commercial reasons that prepared orientalism, the reflections and effects of this orientalist thought on the Islamic world, and the influence of Islam on the Christian world through this means were discussed and examined. In addition, the points at which orientalist thought poses questions to Islam are also discussed.

Key words: Islam, Religion, Orientalism, Orientalism, Orientalism.

Giriş

Türkçe de Oryantalizm şeklinde yazılan *orientalisme* kelimesi Latince *Orient* kelimesinden türetilmiştir.¹ Doğu bilimi anlamına gelmektedir. Doğunun medeniyeti, kültürü, sanatı, fikriyatı diğer değimiyle de şarkiyatçılık demektir.² Oryantalist ise doğunun meseleleri ile meşgul olan kimse demektir. Diğer adıyla Şarkiyatçılık, yani şark ile uğraşan toplu bir müessesedir. Şark hakkında hükümlerde bulunur, kanaatleri onayından geçirir, şarkı tasvir eder veya tedris eder.³ Şarkiyat, doğu dili, tarihi ve edebiyatıyla uğraşan ilim kollarına toplu olarak verilen addır.⁴ Bir İslam hukuku uzmanı, bir Çin dilleri uzmanı, bir İran sanatı araştırmacısı hep birlikte oryantalist sayılırlar.⁵

Oryantalizm tarihi doğu ile batının varlığı kadar eskidir. Bu tarihsel süreç, oryantalizme bugün tanıdığımız çeşitli biçimlerini ve özelliklerini kazandırdı. Gelişim Süreci içinde ele alındığında bir yanıyla doğunun batı tarafından incelenmesi anlamına gelirken, bir yanıyla da batının kendi bilincine varmasının en önemli aracı olarak görülmektedir.⁶

O nedenle, oryantalizmin sunduğu doğu imajları doğu-batı ilişkilerinin değişmesine, hem de taraflardan herhangi birisinin iç bünyesinde meydana gelen gelişmelere bağlı olarak değişiklikler göstermektedir.⁷

Başka bir açıdan Oryantalizm, aslında batı Hıristiyan dünyasının “İslam tehlikesi” karşısında var olabilme davası olarak vasıflandırılabilir.⁸ Temellerini 9. ve 10. asırlara indirdiğimiz eski oryantalizm ile modern oryantalizm, Avrupa’nın Hıristiyan âlemine İslam

---

© Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Bölümü Tefsir Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi.

Bu makale Prof. Dr. Hikmet AKDEMİR danışmanlığında “Garanik Kıssası ve Oryantalist Yaklaşımlar” adlı Yüksek Lisans tezinden üretilmiştir.

¹ Selahattin Sönmezsoy, *Kur’an ve Oryantalistler* (Ankara: Fecr Yayınları, 1998), 25.

² İsmail Cerrahoğlu, “Oryantalizm ve Batıda Kur’an ve İlimleri Üzerine Araştırmalar”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 31 (1989), 95.

³ Edward Said, *Oryantalizm Sömürgeciliğin Keşif Kolu*, çev. Selahaddin Ayaz (İstanbul: Pınar Yayınları, 1991), 16.

⁴ Yılmaz Öztuna-Şemseddin Kutlu, *Hayat Büyük Türk Sözlüğü* (Hayat yay. ty.), 1098.

⁵ Cerrahoğlu, “Oryantalizm ve Batıda Kur’an ve İlimleri Üzerine Araştırmalar”, 95.

⁶ Yücel Bulut, “Oryantalizmin Tarihsel Gelişimi Üzerine Bazı Değerlendirmeler”, *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 2/3 (Aralık 2002), 14.

⁷ Bulut, “Oryantalizmin Tarihsel Gelişimi Üzerine Bazı Değerlendirmeler”, 14.

⁸ Cerrahoğlu, “Oryantalizm ve Batıda Kur’an ve İlimleri Üzerine Araştırmalar”, 97.

karşısında duyduğu büyük korkusunu aksettirmektedir. Bu bakımdan oryantalizm ile doğunun ve bilhassa İslam âleminin Avrupa tarafından eritilmesi, yok edilmesi veya en azından yabancılığı veya tesiri ortadan kaldırılarak, onun kendileri için bir tehlike olmaktan çıkarılması hedeflenmiştir.⁹

Avrupa'nın karanlık orta çağına karşılık Endülüs'teki ilmî gelişmişlik ve medeniyette üstünlük, Avrupalıları doğuyu incelemeye, Arapça eserleri dillerine tercüme etmeye, Endülüs medreselerinde tahsil görmeye itmiş, sonrasında ise Avrupa'da Arapça kürsüler kurma yoluna girmişlerdir.¹⁰

Hıristiyan Batının İslam toplumlarının tarih, dil, kültür ve sanatına karşı öteden beri gelen bir hayranlığı da vardır. Oryantalizm, egzotik ve maceraperest şark rüyası ile sömürgeci yayılmanın ihtiyaçları arasında gelişmiştir.

Akla şöyle bir soru gelebilir; Batılılar neden doğunun kültürünü, ilmini araştırma ihtiyacı duymuşlar? Müslümanların tevhit inancını taşımaları, Hıristiyanlar gibi tanrıya inanmaları, Hıristiyanlar için bir dereceye kadar ortak gibi görünse de Hz. Muhammed'in (s.a.v) peygamberliğini kabul etmek, teslis gibi doktrinlerinin reddi anlamına geleceğinden, İslam'ın hak bir din oluşunu kabul etmemek yolunu tutmuşlardır.¹¹

“İslam vahye dayanan hak bir din değilse nedir?” sorusuna çeşitli cevaplar aranmıştır. Bu yolda İslam'ın Hıristiyanlığın sapık bir kolu olduğu ehli kitaptan (Yahudilik, Hıristiyanlık, Aryüs mezhebi, doğu Hıristiyanlığı putperestlikten kaynaklandığı) Hz. Muhammed'in (s.a.v) sahte peygamber olduğu şeklinde suçlamalar yapılmıştır.¹² Buna karşılık 17.yy da çok sayıda yazar, ortaçağın önyargılarına ve polemik dolu tahriklerine karşı İslam'ı savunmaya başladı ve Müslüman dindarlığının samimiyet değerini ispat ettiler. Örneğin Richard Simon bu tür yazarlardan biriydi.¹³

---

⁹ Cerrahoğlu, “Oryantalizm ve Batıda Kur'an ve İlimleri Üzerine Araştırmalar”, 97.

¹⁰ Mahmud Hamdi Zakzuk, *Oryantalizm veya Medeniyet Hesaplaşmasının Arka Planı*, trc. Abdülaziz Hatip, (İzmir: Yy. 1993), 10.

¹¹ Mustafa Küçükbaşçı, *Şarkiyatçı Arthur Jeffery ve Kur'an Çalışmalarının Değerlendirilmesi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2002), 12.

¹² Küçükbaşçı, *Şarkiyatçı Arthur Jeffery ve Kur'an Çalışmalarının Değerlendirilmesi*, 12.

¹³ Maxime Rodinson, “Oryantalizmin Doğuşu”, çev. Ahmet Turan Yüksel, *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 2/3 (Aralık 2002), 173.

Gözden kaçırılmayacak en önemli husus, oryantalizmin bir ilmi disiplin, bir bilim dalı olduğudur. Batı aydınlanma çağından itibaren insan aklını öne çıkarmış, müspet ilimlere ağırlık vermiş, orta çağda bunlara izin vermeyen kiliseye karşı tavır almıştır.¹⁴ Bu bakımdan batının dine, metafiziğe ve geleneksel dini anlayışlara karşı duruşu, doğu araştırmalarına da yansımıştır. Kendi kutsal kitaplarına tarihsel ve edebi metin tenkidi uygulayan batılı araştırmacıların aynı şeyi Kur'an'a ve hadise uygulamak istemeleri bu açıdan kasıtlı bir istek olarak değerlendirilmeyebilir.¹⁵

Şüphesiz, Kuzey Afrika, Sicilya ve Endülüs, İslam medeniyetinin batıya intikalinin en mühim yolu olmuştur. Bu yollarla giren İslam kültürü, Avrupa'da sağlam bir medeniyetin temelini atmıştır.¹⁶

Bazı Avrupalı medeniyet tarihçileri eserlerinde taassuplarına rağmen İslam medeniyetinin Avrupa'yı ne derecede uyarmaya yardımcı olduğunu kaydetmektedir.¹⁷

Orta çağda Batı, tarihinin en karanlık devrini yaşarken Kurtuba Üniversitesi, sadece Endülüs'ten değil, Avrupa, Afrika ve Asya'nın diğer bölgelerinden Müslüman olsun Hıristiyan olsun kendine öğrenci çekiyordu.

Oysa Oryantalistlere göre İslam bir medeniyet kurmayı hiçbir zaman asli ve temel bir görev olarak görmemiştir.¹⁸ O devirlerdeki âlimler Yunanca ve Arapçayı bilmediklerinden, ellerindeki bilim malzemesi, insanı yanı sıra götürücü mahiyetteydi. Hâlbuki Müslümanların Bağdat'ta kurmuş oldukları "Dâru'l-Hikme"de gerek Arap dilindeki orijinal eserler gerekse eski Yunan ve Doğu medeniyetine ait eserlerin tercümelere yapılarak tedris edilmekteydi.¹⁹ Bu da oryantalistlerin bu tezinin yanlışlığını ispata kâfidir.

Oryantalizmin ilk olarak nasıl başladığı hakkında kesin bir tarih yoktur. Bununla ilgili birkaç görüş vardır. Oryantalizmin başlangıcı olarak kesin bir tarih olmamakla beraber bazı araştırmacılar oryantalizmin başlangıcını onuncu asra dayandırmaktadırlar.

---

¹⁴ Küçükkaşçı, *Şarkiyatçı Arthur Jeffery ve Kur'an Çalışmalarının Değerlendirilmesi*, 14.

¹⁵ Küçükkaşçı, *Şarkiyatçı Arthur Jeffery ve Kur'an Çalışmalarının Değerlendirilmesi*, 14.

¹⁶ Cerrahoğlu, "Oryantalizm ve Batıda Kur'an ve İlimleri Üzerine Araştırmalar", 96.

¹⁷ Cerrahoğlu, "Oryantalizm ve Batıda Kur'an ve İlimleri Üzerine Araştırmalar", 96.

¹⁸ Hilmi Yavuz, "Oryantalizm" Üzerine Bir 'Giriş' Denemesi". *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 2/3 (Aralık 2002), 54

¹⁹ Cerrahoğlu, "Oryantalizm ve Batıda Kur'an ve İlimleri Üzerine Araştırmalar", 97.

Nitekim Necip el-Akiki'nin oryantalistler hakkında yazdığı ve oryantalistlerin tabakatı sayılabilecek el-Müşteşrikun isimli kitabında Fransız rahip Jebert de Oraliac (940–1003)tan başlamıştır.²⁰ Davutoğlu ise, Pierre Martino 1906 da yazdığı oryantalizmin yükselişi ile ilgili kitabında klasik oryantalizmin doğuşu olarak 1453'e işaret eder. İstanbul'un fethi ile birlikte buradaki Grek kökenlilerin Avrupa'ya gidişi oryantalizm çalışmalarını hızlandırmıştır.²¹ Bazı araştırmacılar ise oryantalizmin başlangıcını on birinci asrın başları olduğunu ifade ederler. Çağdaş Alman oryantalisti Rudi Paret Avrupa'da İslam ve Arap araştırmalarının on ikinci asırda başladığı görüşündedir. Kur'an-ı Kerim'in ilk Latince meali de bu asırda miladi 1143 senesinde tamamlanmıştır.²²

Muhammed Abdullah eş-Şarkavî, oryantalizmin gerçek manada düzenli olarak Miladi 1312 yılında Viyana konsülünde Avrupa'nın beş büyük üniversitesinde doğu dillerinin okutulmasına dair karar alınmasıyla başladığı görüşündedir.²³ Bir kısım araştırmacılar oryantalizmin başlangıcını Müslümanlarla Bizanslıların karşılaştığı Mute ve Tebuk gazvesine irca ederken bir grup araştırmacı da Müslümanlar ile Batı Hıristiyanları arasında dini ve siyasi sürtüşmelerin başlangıcı olan Haçlı seferlerine dayandığı görüşündedir. On ikinci asırda Fransız rahip Pierre le Venerable başkanlığındaki bir grup rahip *Cluny* manastırına yerleşip idareyi ele aldıktan sonra, Arap kültürünün araştırılıp inceleneceği önemli bir merkez kurmuşlardır. Bizzat manastır reisi Pierre, diğer gidenler gibi Endülüs'e gidip ilim tahsilinde bulunmuştur.²⁴

Edward Said'e göre, on sekizinci yüzyılın en önemli temsilcisi Sylvestre de Sacy (1758-1838)'dir. Sacy, çalışmalarıyla çağının oryantalizminin öncüsü olarak belirir, Paris de oryantalist çalışmaların başkenti haline gelir. Sacy, yalnızca 1822'de kurulan Societe Asiatique (Asya Cemiyeti)'in ilk başkanı olduğu için çağdaş oryantalizmin öncüsü sayılmıyor. Bunun sebebi, yaptığı çalışmaların oluşturduğu sistem, kendisinin pedagojik görüşleri, ortaya koyduğu bilimsel gelenek ve oryantalizm ile yönetim arasında kurmuş olduğu köprüdür.²⁵

---

²⁰ Sönmezsoy, *Kur'an ve Oryantalistler*, 27.

²¹ Ahmed Davutoğlu, *Oryantalizmi Yeniden Okumak Batıda İslam Çalışmaları Sempozyumu* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2003), 26.

²² Sönmezsoy, *Kur'an ve Oryantalistler*, 28.

²³ Sönmezsoy, *Kur'an ve Oryantalistler*, 30.

²⁴ Sönmezsoy, *Kur'an ve Oryantalistler*, 29.

²⁵ Said, *Oryantalizm Sömürgeciliğin Keşif Kolu*, 205.

Bu yüzyılın bir başka önemli ismi A. J. Arberry'dir. İngiliz asıllıdır. Bu günkü İslamiyet, Kur'an Tercümesi, Sufisme (Tasavvuf) ve Tasavvuf tarihine giriş en önemli eserleridir.²⁶ H. R. Gibb, Çağdaş İngiliz oryantalistlerin en meşhurdur. Mısır Dil Akademisi üyesidir. İslam Ansiklopedisi yayınlayanlardan ve önde gelen yazarlardan biridir. Başlıca eserleri Muhammedanisme (İslam), Modern Trend in Islam (İslam'da modern Temayüller) en önemli eserlerinden birkaçıdır.²⁷

İslamiyet'le alakalı makaleler yazan ve İslam Ansiklopedisinin önde gelen yazarlarından olan bir diğer oryantalist Louis Massignon'dur. Çağdaş Fransız oryantalistlerinin en tanınmışıdır. Başta muazzam Hallacı Mansur risalesi olmak üzere, eserlerinde hiç zahmete katlanmadan doğrudan İslam külliyyatına müracaat etmiştir. Massignon'un başlangıç noktası "üç İbrahim dinidir." Bunlardan İslam, İsmail'in dinidir ki, tevhid esastır ve Müslümanlar İshak'a yapılan ilahi vaadden mahrum insanlardır. Ayrıca "İslam bir dinenîş dinidir." der.²⁸

Oryantalizmi Ortaya Çıkaran Dinî, Siyasî, İlmî ve Ticarî Sebepler

Hıristiyanlığı batıya iterek doğu-batı kavramlarını devamında da oryantalizmi doğuran İslam dini ve Müslümanlardır. İslam doğduğu günden beri, Hıristiyanlık için problemdir. İlk tebliğci din mensuplarının kurdukları yayılmacı devletler, bu iki dini sürekli karşı karşıya getirmiştir.²⁹ İlk dönem İslam fütuhatıyla önceleri Hıristiyanlığın hâkim olduğu yukarı Arabistan, Filistin, Şam bölgeleri, Anadolu, Habeşistan ve Mısır Müslümanların eline geçmiş, fetihlerle birlikte pek çok din değiştirme ile Hıristiyanlığın karşı saldırıları, Haçlı seferleri olarak ortaya çıkmıştır. Müslümanların İspanya ve Sicilya'yı fethetmeleri bu karşılaşmayı daha bariz hale getirmiştir.³⁰

---

²⁶ Sibaî, Mustafa. *Oryantalizm ve Oryantalistler (yararları zararları)*, çev. Mücteba Uğur (İstanbul Beyan Yayınları, ty.), 60

²⁷ Sibaî, *Oryantalizm ve Oryantalistler (yararları zararları)*, 61.

²⁸ Said, *Oryantalizm Sömürgeciliğin Keşif Kolu*, 417.

²⁹ Küçükbaşçı, *Şarkiyatçı Arthur Jeffery ve Kur'an Çalışmalarının Değerlendirilmesi*, 11.

³⁰ Küçükbaşçı, *Şarkiyatçı Arthur Jeffery ve Kur'an Çalışmalarının Değerlendirilmesi*, 11.

Temellerini dokuzuncu ve onuncu asırlara indirdiğimiz eski oryantalizm ile modern oryantalizm, Avrupa'nın, Hıristiyan âleminin İslam karşısında duyduğu büyük korkusunu aksettirmektedir. Bu bakımdan Oryantalizmle doğunun ve bilhassa İslam âleminin Avrupa tarafından eritilmesi, yok edilmesi veya en azından yabancılığı veya tesiri ortadan kaldırarak onun kendileri için bir tehlike olmaktan çıkarılması hedeflenmiştir. Doğu-batı gibi bir ayrımın ne zaman yapıldığını bilmiyoruz, ama Batı diye nitelendirilen dünyanın en önemli kaygılarından birisinin İslam olduğu göz önünde bulundurulursa, tarihsel olarak İslam'ın ilk yıllarında Asr-ı saadete kadar indirebileceğimiz Oryantalizm, Avrupa'nın Hıristiyan âleminin İslam karşısında duyduğu büyük tedirginlik ve korkuyu aksettirmektedir.³¹

Şunu da kabul etmek gerekir ki, İslam Hıristiyanlığı büyük bir ölçüde etkilemiştir. İslam, Hıristiyanlığı Sami köklerinden koparmış; kendi kutsal topraklarında bile onları mağlup etmiştir. Habeşistan'ı tecrit ederek Afrika Hıristiyanlığını ortadan kaldırmıştır. Bizans rengine boyanmış sözde kilisesini nötrleştirerek, onu yalnız Slav dünyasına münhasır kılmıştır.³² Müslümanların kurduğu devletlerin İspanya Sicilya, bütün kuzey Afrika ve en son Türkler'in eliyle Viyana'ya kadar Balkanlar'dan Hıristiyanlığı yok edecek askeri ve siyasi bir güç olarak algılanmasına yol açmış buna karşı koymak için de Haçlı seferleri düzenlenmiştir.³³

Bu haçlı seferleri batılılar için iyi olmuştur. Çünkü bu seferler sayesinde İslam'ı daha iyi tanıdımlar ve karşılarında üstün bir İslam medeniyetinin varlığını dikkate almışlar ve bu parlak medeniyetin bazı kırıntılarını memleketlerine götürmüşlerdir. Avrupa da dokuzuncu ve onuncu asırlarda bazı uyanma ve eğitim hareketleri olmuşsa da bunlar dönemlerindeki büyük karışıklıklar içerisinde boğulup kaybolmuşlardı. Haçlı seferleri ile İslam medeniyetine duyulan ilgi papa II. Sylvester (940–1003) döneminde artmaya başlamıştır. Katedral okulunun ıslahı ve onların üniversitelere dönüştürülmesi sonucunu doğurmuştur.³⁴

---

³¹ Cerrahoğlu, "Oryantalizm ve Batıda Kur'an ve İlimleri Üzerine Araştırmalar", 97.

³² Ahmet Bedir, "Kur'an'ın Anlaşılmasında Oryantalizmin Entelektüelimizdeki Etkileri", *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 2/3 (Aralık 2002), 190.

³³ Küçükkaşçı, *Şarkiyatçı Arthur Jeffery ve Kur'an Çalışmalarının Değerlendirilmesi*, 12.

³⁴ Küçükkaşçı, *Şarkiyatçı Arthur Jeffery ve Kur'an Çalışmalarının Değerlendirilmesi*, 12.

İslam düşüncesinin bilimini, kültür ve medeniyetini öğrenmek için Endülüs'e ve Kuzey Afrika'ya gelen batılı öğrenciler İslam düşüncesinin ortak dili olan Arapçayı öğrenmişlerdir.³⁵ Batı dünyasının doğu hakkındaki bilgilerini zenginleştiren ve yenileyen eserlere örnek olarak Marco Polo'nun seyahatnamesini örnek olarak verebiliriz. Gerçi ilk başlarda bu kitap pek ciddiye alınmamış ama daha sonraki dönemlerde batı dünyası için vazgeçilmez kaynaklardan biri olmuştur.³⁶ Daha sonra bu tercüme hareketinin neticesi olarak yeni eserlerin Latinceye çevrilmesi ve üniversitelerin kurulmasıyla uykuda olan batı dünyası uyanmaya başlamış ve gelecek asırlardaki bilim ve kültür devrimi Rönesans'ı hazırlamaya başlamıştır.³⁷

Rönesans'ı hazırlayan ortamda Arapçanın bir ilim dili olarak önem kazanması, Endülüs karşılaşması gibi etkenlerle İslam'ı, kaynaklarından anlama çalışmalarına yöneltmiş, ancak bunlarda da reddetme duygusu ağır basmıştır.³⁸ 19.yy da ilimlerin disiplinler haline gelişi ile bilgi artmışsa da yaklaşımlarındaki önyargılar sona ermemiştir. Ancak bu yüzyılda önemli bir metot farklılığı göze batmaktadır. Artık İslam'ı tamamen reddedip sapık bir fırka ya da putperest bir akım olarak görmezden gelmek yerine, çeşitli etkenler sonucu Hz. Muhammed (s.a.v) tarafından kurulmuş bir din olarak kabul etme eğilimi başlamıştır.³⁹ Oryantalistlerin bu tür iddialarına Kur'an-ı Kerim'in ilahi bir kaynağa yaslanmadığını iddia eden müsteşrikler, kendilerince bazı görüşler ileri sürmüşlerdir. Onlara göre Peygamberimiz Kur'an-ı Kerim'i yaşadığı dönemdeki iç ve dış olaylardan ya da kişilerden etkilenerek ya da öğrenerek meydana getirmiştir.⁴⁰

Oryantalistlerin bu yaklaşımları İslam ve Kur'an hakkında ilahî kaynak dışında kaynak göstermeleri, çalışmalarının önemli bir kısmını oluşturur. Bu bağlamda da müsteşrikler İslam öncesi Arabistan'ı ve o zamanki bölgenin siyasî, dinî, iktisadî ve etnik durumunu araştırmaya tabi tutmuşlardır.⁴¹

---

³⁵ Cerrahoğlu, "Oryantalizm ve Batıda Kur'an ve İlimleri Üzerine Araştırmalar", 96.

³⁶ Cerrahoğlu, "Oryantalizm ve Batıda Kur'an ve İlimleri Üzerine Araştırmalar", 97.

³⁷ Cerrahoğlu, "Oryantalizm ve Batıda Kur'an ve İlimleri Üzerine Araştırmalar", 97.

³⁸ Bulut, "Oryantalizmin Tarihsel Gelişimi Üzerine Bazı Değerlendirmeler", 18.

³⁹ Küçükkaşçı, *Şarkiyatçı Arthur Jeffery ve Kur'an Çalışmalarının Değerlendirilmesi*, 18.

⁴⁰ Küçükkaşçı, *Şarkiyatçı Arthur Jeffery ve Kur'an Çalışmalarının Değerlendirilmesi*, 19.

⁴¹ Mustafa Özel, "Tefsirde Oryantalizm Eleştirisi: Mevdudi Örneği", *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 2/3 (Aralık 2002), 230.

Rönesans ile birlikte ilmî gelişmelere karşı olması sonucu kilisenin giderek etkinliğini yitirdiğini görüyoruz. Kilise Kutsal Kitaba aykırı olduğu gerekçesiyle ilmî gerçeklere cephe almış, bu gerçekleri savunanları ağır bir şekilde cezalandırmaya başvurmuştur. Dünyanın döndüğü gerçeğini haykıran Galileo'nun duruşması hâlâ unutulmuş değildir. Bugün Batıda hüküm süren dinsizliğin temelinde, kilisenin ilme cephe alması olayı yatmaktadır. Zira birçok aydın, kilisenin ilmî hakikatler olarak ileri sürdüğü görüşlerin, ilmî hakikatlerle çatıştığını görmekte gecikmemiştir.⁴²

Oryantalizmin İslam Dünyasındaki Yansımaları

Oryantalizm ve oryantalistler adlı kitabında Mustafa es-Sıbaî şöyle bir hatırasını nakletmiştir: 1939 yılında Ezher Üniversitesi hukuk fakültesinin fıkıh, fıkıh usulü ve teşri tarihi ihtisas kısmının ikinci ve üçüncü senelerinde öğretim üyeliği ihtisası yapıyorduk. O sırada Ezher Rektörü şeyh Mustafa el-Maraği idi. İslam teşrii tarihi derslerine hoca olarak Dr. Ali Hasan Abdulkadir tayin edilmişti. Yeni hocamız Ezher tarih mezunuydu. Dört yıl Almanya'da kalmış, hatırladığıma göre felsefe doktorası yapmıştı.

İlk dersine şöyle başladı: "Size İslam teşri tarihi derslerini ben okutacağım. Ancak derslerimi Ezher tarihinde şimdiye kadar görülmemiş ilmi bir metotla vereceğim itiraf etmeliyim ki 14 yıla yakın Ezher'i okudum ama İslam'ı hiç mi hiç anlayamamışım. Onu ancak Almanya'daki tahsilim sırasında anlayabildim. Bu sözler üzerine biz talebeler hayretler içinde kaldık. Aramızda hocamızı dinleyelim. Belki de haklıdır; İslam'a dair Ezher'in hiçbir devresinde görülmemiş öğrenmeye değer bazı şeyler biliyordur dedik. Hadis tarihi dersine, sonradan Goldziher'in "Muhammedische Studien" isimli eseri olduğunu öğrendiğimiz elindeki kalın bir kitabı harfi harfine tercüme ederek başladı. Dersini bu kitabın ibarelerini naklederek veriyor, bunları ilmi hakikat kabul ediyordu. Bir süre bu minval üzere devam etti. Biz talebeler doğru bulmadığımız yerlere itiraz ettik. Ne var ki, Dr. Ali Hasan Goldziher'in kitabında ne varsa ona aykırı bir şey söylemeye yanaşmıyordu."⁴³

---

⁴² Salih Akdemir, "Müsteşriklerin Kur'an-ı Kerim ve Hz. Muhammed (Sav)'e Yaklaşımları", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 31 (1989), 187.

⁴³ Sıbaî, *Oryantalizm ve Oryantalistler (yararları zararları)*, 29.

Bazı İslam âlimleri tarafından oryantalistlerin fikirleri hiç tenkide tabi tutulmadan kabul edilmiştir. Yukarıdaki hadisede buna en güzel örnektir.

Tabi bütün bunlardan dolayı, İslam âlemi Batıda yapılan İslam ile ilgili çalışmaların altında çoğunlukla bir art niyet aramıştır. Bu görüşü haklı çıkaran görüşler de mevcuttur.⁴⁴

Bu dönemde Arap Yarımadasında bulunan Hıristiyanlar, Yahudiler, Sabiler ve bu dinlerin çeşitli fırkaların İslam diniyle paralel noktaları öne çıkarılarak İslam'ın bu dinlerden beslenmiş olduğu savı ileri sürülmüştür. Esasen bu yaklaşım Yuhanna ed-Dımeşkî ile başlar. Fakat aydınlanma çağı ile Sami diller üzerine yapılan çalışmalar, eski kültür ve medeniyetlerin araştırılmasına yönelik ilmi disiplinlerin oluşması gibi gelişmeler bu yaklaşıma yeni veriler sunmuştur. Metot olarak bu yaklaşım, İslam'a cahilce iftiralar atarak yerine elde edilen çeşitli bilgileri yorumlamak, bilimsel bir görüntü içerisinde İslam ve Kuran'ı insan ürünü göstermeyi hedefler.

Bu tür iftiralara C. Brockelman'ın şu sözlerini örnek verebiliriz. “Muhammed'in ahiret hakkındaki tasavvurları doğrudan doğruya Yahudi kaynaklar, dolayısıyla İran ve Babilanya kaynaklarına dayanır. Muhammed Mekke'de iken iki defa, Medine'de Yahudileri örnek tutarak üç defa namaz kıldığı halde daha sonra bu âdeti İran tesiri ile sabah, öğle, ikindi, akşam ve yatsı olmak üzere beş vakte çıkardı. Onun ruh dünyasının ancak pek cüzi bir kısmı kendi öz malı idi. O bilgiler peygambere ekseriya Yahudilikte ve Hıristiyanlıktan gelmekteydi. Fakat o maharetle kavminin dini ihtiyaçlarını uydurmakta idi.”⁴⁵

Yine bir mesele ile alakalı olarak Gibb'de şunları söyler. “Muhammed doktrinin kaynakları meselesi batıdaki Yahudi ve Hıristiyan âlimlerini geniş bir şekilde ilgilendirir. İslam geçmiş dinlerin fikirleriyle bir birlik teşkil etmekte idi. Unutmamak lazımdır ki, Kuran, dini sevgi esasları üzerine temellenmiş veya onunla uygun halde bulunan umumi aklın felsefi ve tefsiri olan ilahi bir eser değildir. Hakikattir ki, İslam'da meşhur bir teolojik sistemin tekâmül edişi çok eski âlimler tarafından hazırlanmıştır.” der.

---

⁴⁴ Mehmet Azimli, “Müslüman Tarihçilerin Oryantalistlere Karşı Tavırları”, *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 2/3 (Aralık 2002), 239.

⁴⁵ Akdemir, “Müsteşriklerin Kur'an-ı Kerim ve Hz. Muhammed (Sav)'e Yaklaşımları”, 125.

E. Montet de Kur'an tercümesinin baş tarafına koyduğu giriş kısmında Kuran'a menşe olarak, Yahudi ve Hıristiyan kaynaklar ve Muhammed tarafından vaaz edilen yeni İslami elamanlar olmak üzere üç kaynak bulunduğunu söyler. O, Yahudilerin şifahi annelerinden, dini efsanelerinden Talmudik ve Rabbinik menşeli Haggadalılardan pek çok şeyi ödünç almıştır. Kelime-i tevhidin bile Yahudilerden alınmış olduğunu iddia etmektedir. Çoğu apokrif olan İncillerin Kur'an'a kaynak olduğunu söylemektedir.⁴⁶

Bu metotta reddedilerek gözden düşürülemeyen Kur'an'ın intikal, cem ve tedvininde aslında kitabı mukaddesin getirdiği evreleri yaşadığını ispatlamaya çalışmak esastır. Kıraatler, Ahruf-i saba cem çalışmaları, sahabe Mushafları, kütüphanelerde tespit edilen en eski Kur'an'ın yazma nüshaları Kur'an metninin geçirdiği harekeleme, noktalama gibi evreler tenkidi bir gözle incelenir.

Sonuç

Oryantalizmin ortaya çıkışıyla ilgili birçok fikri yaklaşım söz konusudur. Kimi görüşlere göre daha Hz. Peygamber döneminde Bizans'la karşılaşma sürecinde ortaya çıktığı ileri sürülürken; kimi görüşlere göre, Haçlı seferlerine dikkat çekilmiş; başka yaklaşımlar Müslümanların Endülüs tecrübesi veya aydınlanma sonrasına işaret etmişlerdir. Batı dünyasının Doğu ve İslam medeniyetinden çok şey aldığı konusunda hiç kuşku yoktur. Oryantalistlerin bir kısmı bu etkilenmeyi açıkça ortaya koyarken kimi oryantalistler ise Doğu ve İslam medeniyetine sadece eleştirel yaklaşım göstermişlerdir. Öte yandan Doğu halklarının ve Müslümanların az da olsa bir kısmının oryantalist fikirlerden etkiledikleri görülmüştür.

Kaynakça

Akdemir, Salih. "Müsteşriklerin Kur'an-ı Kerim ve Hz. Muhammed (Sav)'e Yaklaşımları". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 31 (1989), 179-210. https://dergipark.org.tr/tr/pub/auifd/issue/71608/1152197#article_cite

---

⁴⁶ Akdemir, "Müsteşriklerin Kur'an-ı Kerim ve Hz. Muhammed (Sav)'e Yaklaşımları", 125.

- Azimli, Mehmet. "Müslüman Tarihçilerin Oryantalistlere Karşı Tavırları". *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 2/3 (Aralık 2002), 237-243. http://marife.org/tr/pub/issue/37797/436379#article_cite
- Bedir, Ahmet. "Kur'ân'ın Anlaşılmasında Oryantalizmin Entelektüelimizdeki Etkileri". *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 2/3 (Aralık 2002), 189-213. http://marife.org/tr/pub/issue/37797/1060647#article_cite
- Bulut, Yücel. "Oryantalizmin Tarihsel Gelişimi Üzerine Bazı Değerlendirmeler". *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 2/3 (Aralık 2002), 13-38. http://marife.org/tr/pub/issue/37797/436374#article_cite
- Cerrahoğlu, İsmail. "Oryantalizm ve Batıda Kur'an ve İlimleri Üzerine Araştırmalar". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 31 (1989), 95-136. https://dergipark.org.tr/tr/pub/auifd/issue/71608/1152182#article_cite
- Davutoğlu, Ahmed. *Oryantalizmi Yeniden Okumak Batıda İslam Çalışmaları Sempozyumu*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2003.
- Küçükaşçı, Mustafa. *Şarkiyatçı Arthur Jeffery ve Kur'an Çalışmalarının Değerlendirilmesi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2002.
- Özel, Mustafa. "Tefsirde Oryantalizm Eleştirisi: Mevdudi Örneği". *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 2/3 (Aralık 2002): 229-236. http://marife.org/tr/pub/issue/37797/436393#article_cite
- Öztuna, Yılmaz- Kutlu, Şemseddin. *Hayat Büyük Türk Sözlüğü*. Hayat Yay. ty. yy.
- Rodinson, Maxime. "Oryantalizmin Doğuşu". Çev. Ahmet Turan Yüksel. *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 2/3 (Aralık 2002): 171-188. http://marife.org/tr/pub/issue/37797/436395#article_cite
- Said, Edward. *Oryantalizm Sömürgeciliğin Keşif Kolu*. Çev. Selahaddin Ayaz. İstanbul: Pınar Yayınları, 1991.
- Sibâî, Mustafa. *Oryantalizm ve Oryantalistler (yararları zararları)*. Çev. Mücteba Uğur. İstanbul Beyan Yayınları, ty.
- Sönmezsoy, Selahattin. *Kur'an ve Oryantalistler*. Ankara: Fecr Yayınları, 1998.

Yavuz, Hilmi. "Oryantalizm" Üzerine Bir 'Giriş' Denemesi". *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 2/3 (Aralık 2002): 53-63. http://marife.org/tr/pub/issue/37797/436370#article_cite

Zakzuk, Mahmud Hamdi. *Oryantalizm veya Medeniyet Hesaplaşmasının Arka Planı*. Trc. Abdülaziz Hatip. İzmir: Yy. 1993.